

Ф Р Г

„DIE WELT DER SLAVEN“, Мюнхен, 1980, кн. 2

В рецензираната книжка привлича вниманието изследването на Фолкер Левин от университета в Леверкузен „Михаил Булгаков и Лев Толстой. Принос към рецепционната история на „Война и мир“.

Авторът е известен специалист по творчеството на Булгаков. Публикувал е редица студии върху него и монографията „Гротескното в прозата на Михаил Булгаков“ (1975). Фолкер Левин посочва, че досега е проучено само отношението на Булгаков към един руски класик, а именно към Гогол. Почти незасегната е останала връзката на писателя с Пушкин, а особено отношението на Булгаков към Достоевски, чието влияние се долавя твърде ясно в романа „Майсторът и Маргарита“.

Но от особено значение за разбирането на Михаил Булгаков е отношението му към творчеството на Лев Толстой и по-специално към романа „Война и мир“, изтъква авторът. Това отношение се характеризира с дълбока любов и уважение към националната литературна традиция. В своите спомени за Булгаков, включени в книгата „Необикновени събеселници“ (М., 1968), Е. Миндлин описва една литературна вечер, на която са били обсъждани разкази на млади писатели от Харков. След като някакъв критик ги разхвалява с патетични общи изрази, Булгаков пожелава да прочете една страница от обсъжданите разкази. С прочувствен глас той поднася любовната история на двамата млади Ваня и Таня, които са се уединили насаме в храстите. Но те не си разменят любовни клетви, а възбудено беседват за световната революция. Когато Ваня помолва Таня да му изпее някоя песен, тя тихо затананиква „Интернационалът“. Е. Миндлин си спомня, че след като Булгаков прочита тази страница и цялата зала избухва в смях, той започва да говори за значението на Толстой за съвременната литература: „След Толстой човек не може да се занимава с литературна дейност така, сякаш Толстой никога не е съществувал... Обстоятелството, че съществува явлението Лев Николаевич Толстой, задължава всеки руски писател след него да се отнася към себе си с безпощадна критика. А също и към другите“ — казва Булгаков.

Първото произведение на Булгаков, в което ясно проличава влиянието на Толстой, е според автора на изследването романът „Бяла гвардия“. (Този роман заедно със „Записки на младия лекар“, „Животът на господин дьо Молиер“ и „Театрален роман“ бе публикуван през 1966 г. в Москва в един том „Избрана проза“ на Михаил Булгаков). Както във „Война и мир“, така и в „Бяла гвардия“ сюжетът е съсредоточен върху съдбата на едно семейство във време на съдбоносни бурни събития, отбелязва авторът. Също тъй голям е броят на действащите лица в творбата, която се започне от представители на най-долните социални слоеве и се стигне до личности, които определят хода на историята. Тъкмо това обстоятелство придава на романа на Булгаков толстовска епична широта. Общото тук е и успоредното развитие на изображенията, отнасящи се до военните действия и до личния живот на героите. Единствено историко-философските разсъждения на Толстой липсват при Булгаков.

Това съответствие в макроструктурата на двата романа е било забелязано още от съвременната на произведението критика. (Част от „Бяла гвардия“ са публикувани през 1925 г. в сп. „Россия“.) През 1925 г. в московското издателство „Недра“ излиза сборник с фантастични и сатирични разкази на Булгаков под заглавие „Дяволиада“. Тогава М. Волошин се обръща с възторжено писмо до издателя Н. Ангарски, където между другото казва: „Много съжалявам, че не взехте решение да публикувате „Бяла гвардия“, особено след като прочетох откъси от романа в сп. „Россия“. Нещата проличават по-ясно, когато текстът е напечатан. И при второто четене тази творба ми изглежда значителна и оригинална; като първо произведение на начинаещ писател тя може да се сравни само с дебютните на Достоевски и Толстой.“

Един по-задълбочен анализ показва, че съответствията между „Война и мир“ и първата творба на Булгаков не се ограничават само до романната структура, посочва авторът. И в съдържанието може да се открие особена „борба“ с първообраза, преди всичко с „мита за Бородино“. Самите герои на Булгаков носят черти от героите на Толстой. Така Алексей Турбин напомня Андрей Болконски, а Николка Турбин прилича на безразсъдно смелия Петя Ростов. Полковник Най

Турс има същия говорен дефект, както Толстовете Денисов. Те произнасят особено уворларно „р“, а и двамата олицетворяват типа на образцовия военен.

Както героите на Толстой от 1812 г., така и членовете на семейство Турбини и техните приятели съзират историческата си задача в това да запазят монархията (а според тях това е Русия) от посегателствата на всеки враг. Тяхното верую е изписано върху кахлената печка в дома на Турбини: „Да живее Русия! Да живее царизмът!“ А историческата перспектива се разкрива от стиховете: „Недаром помнит вся Россия / про день Бородини“ от прочутото стихотворение на Лермонтова „Бородино“ (1837). Ако през 1812 г. противникът е Наполеон, сега той е украинският националистички главатар Петлюра. Това съответствие изрично се изтъква от Булгаков, посочва авторът. Докато Пьер Безухов във „Война и мир“ разпознава във френския император предсказания от Апокалипсиса звяр — Антихриста, то в романа на Булгаков „Бяла гвардия“ Петлюра е представен също като някакъв див звяр, пуснат върху Земята. Това съответствие се загатва в текста със следните думи: „Мит! Митът Петлюра! Той изобщо не е съществувал. Това бе мит, също тъй величествен, както митът за никого несъществуващия Наполеон, само че много по-голям.“

Усилията на Турбини, които като представители на руската интелигенция се чувствуват задължени да запазят отечеството от революцията и анархията, са обречени обаче на неуспех, продължава авторът. Последните отбранителни опити, които се подготвят в старата гимназия на Турбини, се извършват изцяло под знака на битката от 1812 г. Белогвардейските юнкери напаяват Лермонтовото „Бородино“ и маршируват в строева стъпка покрай една огромна картина, изобразяваща цар Александър I в победна поза по време на битката при Бородино. Фолкер Левин подчертава, че този портрет играе в романа на Булгаков ролята на лейтмотив. Историческият аспект се подсилва от това, че в разказа се отправя към победителя на Наполеон призив за помощ чрез следния апостроф: „Можеш ли ти, Александър, да спасиш с войските от Бородино навърно обречения на гибел град? Възкръсни отново, поведи ги навън от платното. Те ще победят Петлюра.“ Подготовката за битката се извършва трескаво. „Десет минути по-късно, както на Бородинското поле, сред аулата бяха наредени стотици пушки“ — четем в романа. Но когато пристига вестта, че хетманът заедно с военните предводители безчестно е избягал с немски военен влак, всяка съпротива срещу войските на Петлюра става безсмислена. Пред вид на многобройните, превъзхождащи ги по численост пълчища на врага повторението на едно национално героично дело в смисъла на Бородинската битка може да доведе само до ненужно проливане на кръв. Чрез последователното въвеждане на историческа перспектива Булгаков демонстри-

ра искреността на идеалите, които са имали част от представителите на бялата гвардия, отбелязва авторът. Краят на една епоха се символизира в романа чрез „преобръщането“ на една глава от „Война и мир“. Докато Петя Ростов с риск за живота си чака сред въздушнената тълпа в Московския Кремъл да се появи царят и накрая с чувство на блаженство улавя една бисквита, която Александър е хвърлил от балкона на двореца, то Николай Турбин, скърцайки със зъби, наблюдава как бандите на Петлюра нахлуват в Киев, а в тяхна чест бият камбаните на катедралата.

През 1925—1926 г. Михаил Булгаков драматизира романа си „Бяла гвардия“ и създава пиесата „Дните на Турбини“. Тя е поставена на сцената на Московския художествен академичен театър през октомври 1926 г. Авторът на изследването посочва, че редица връзки и съответствия между романа на Булгаков и „Война и мир“ на Толстой са отслабнали или напълно изчезнали в пиесата „Дните на Турбини“.

През 1931 г. пък Булгаков сключва договор с Ленинградския драматичен театър да създаде пиеса по романа „Война и мир“. По същото време той пише на Константин Станиславски във връзка с евентуалното поставяне на пиесата върху сцената на МХАТ в Москва. Драматизацията е завършена през следващата година, но нито в Ленинград, нито в Москва не се стига до театрална постановка.

Това не е първата сценична адаптация на руски класик, която прави Булгаков. Преди това той е драматизирал „Мъртви души“ на Гогол. Но тук той се сблъсква с необикновени трудности, „Разказното време“ на Толстоветея роман обхваща близо петнадесет години (1805—1820), а действащите лица (според С. Залгини) са около петстотин. Това налага да се направят значителни съкращения и преработки, за да получи произведението сценичен облик. Затова в своята драматизация Булгаков се ограничава върху трети и четвърти том от романа, като от епилога взема само любовното обяснение, което Николай Ростов прави на Мария Болконска. Така Булгаков успява да сведе „разказното време“ до една година (1812—1813). В центъра на действието той поставя личната съдба на Толстоветея герои. Но историко-философските разсъждения в романа, които не могат да бъдат предадени с драматургични средства, отпадат напълно. Също и историческата перспектива е представена частично. Така например Александър I се появява само в една сцена, а Наполеон и Кутузов в две. За да изобрази по-добре контраста между настроенията на двамата пълководци през време на Бородинската битка, Булгаков представя съдбата на Андрей Болконски при сражението непосредствено след появата на Наполеон; докато в оригинала редът е обратен: първо, главната квартира на Кутузов, после раняването на Андрей и настаниването му в лазарета, накрая — лагерът на

Наполеон. Но и при описанието на личната участ на отделните герои Булгаков е трябвало да прави големи съкращения, за да изнесе върху сцената поне главните повествователни линии от романа. Така например в пиесата лигсва описанието на петербургския салон на Ана Павловна; първата жена на Пиер се появява съвсем за кратко само в началната сцена; а тъй важната за по-нататъшното развитие на образа на Безухов среща с Платон Каратаев се загатва бегло в една от последните сцени. Чрез значителната концентрация на сюжета до четири сценични действия Булгаков успява да намали броя на действащите лица до близо деветдесет; а тъй като много от тях се появяват само в една единствена сцена, това дава възможност няколко роли да бъдат изпълнявани от един актьор, посочва авторът на изследването.

Структурален основен белег на драматизацията е въвеждането на „четец“, който със своя коментар на действието осъществява връзката между отделните повествователни линии. Освен това „четецът“ изяснява като разказвач душевния живот на главните герои и по този начин им придава допълнителна психологическа дълбочина. Така например породените от страха пред смъртта мисли на Андрей Болконски на бойното поле при Бородино биват коментирани от „четеца“ — тъй се постига сценично съответствие на дългия вътрешен монолог на героя в романа.

В своята драматизация на „Война и мир“ Булгаков съумява да включи богатството на романа в тесните рамки на една пиеса, при което предварителното познаване на Толстовото произведение не е необходимо за проследяването на разvoja на действието. Тази успешна драматизация, която още чака представянето си на сцена, е осъществена благодарение на дълбокото вникване в света на Лев Толстой, отбелязва авторът. Отношението на Михаил Булгаков към творчеството на руския класик е оплодило и собствените му литературни домогвания.

В. К.

КАНАДА

LIBERTÉ, двумесечно литературно списание, бр. 5 от септември — октомври 1981, Монреал

Либерте е насловът на периодичното литературно списание на френски език; основано през 1959 г. от поета Жан-Ги Пилон. Списанието излиза в Монреал (Квебек). Понастоящем Либерте се ръководи от десетчленен редакционен комитет с главен редактор Франсоа Рикар. Изданието в размер на 120 страници е материално подпомогнато от Канадския художествен съвет и от Министерството на културата на Квебек. (Броят, който отбелязваме тук, носи означението № 5, т. 23.)

Либерте има два дяла: 1. Стихотворения и проза. 2. Хроника. Първият дял се открива с дългата стихотворна поема, озаглавена „Шеста мозайка“ от поета (индиец по баща) Едисон Симонс в превод на известния френски поет и есеист Мишел Деги. Кратката предварителна бележка за Едисон Симонс ни осведомява, че поетът е роден в Панама на 4 октомври 1933 г. Публикувал е едно есе и сборик със стихотворения. Превеждал е поеми от Рьоне Шар, Колридж, Хопкинс, Стефан Маларме, Хюлдерлин, Данте и др. Поемата „Шеста мозайка“, която представяме, е взета от „Мозаик дел Себастиан“. Авторът починал да я пише в Каракас през октомври 1976 г. Поемата има за тема „Себастиан Португалски“, роден в Лисабон през 1554 г., загинал в битката при Алказар-Кивир в 1578 г. Португалският народ не повярвал в неговата смърт и дълго е поддържал легендата за „крал Себастиан“. Първата и четвъртата „Мозайка“ са публикувани в сп. „Поезия № 10“ през 1979 г. в Париж. Срещу френския превод на поемата е даден оригиналният португалски текст. Транскрипцията на Мишел Деги е на великолепен френски език, чете се с истинско задоволство заради яркия, изразителен и адекватен стих.

С интерес се четат хрониките на Рьоне Лапьер, Жак Голбу, Жан Лароз, които ни осведомяват върху факти и събития из регионалната канадска литература на френски език (литература на провинцията Квебек). За тази литература, която в миналото прослави писателят Луи Емон (1880—1913) с универсално известния си роман „Мария Шапделен“, а в наши дни направи да заговори писателката Антонин Майе с романа си „Пелагия-каручката“, удостоен в 1979 г. с наградата „Гонкур“. Редакторът на списанието Франсоа Рикар, който има амбицията, както сочи съдържанието на излязлата книжка от Либерте, да внесе значително подобрене и обогатяване на това периодично издание, привлича вниманието ни върху романа на известния съвременен италиански писател Итало Калвино, преведен на френски под дългия наслов „Ако през една зимна нощ един пътник“. Кратката съществителна рецензия, с която критикът Франсоа Рикар представя този преводен роман на френските читатели в Квебек, започва със следните любопитни думи: „Знаете ли как ше познаете отведнъж, че една книга е излязла изпод перото на Итало Калвино? Прочетете — казва критикът — първите страници; ако прочетеното не прилича на нещо от това, което вече сте чели от Калвино, тогава ше можете да си кажете без риск от измамване, че е чисто и просто текст от Калвино.

Но, ше забележите, това ще рече, че с изключение на книгите, които е вече написал, всичко е от Калвино, че цялата литература може да му бъде приписана. И няма да бъде погрешно, стига само да размените просто подлога и сказуемото, за да получите изречението: *творчеството на Калвино — та това*

е цялата литература. Единственото подобрене, което виждам, единственото уточнение е да заместим „литература“ по-скоро с „Разказ“. Творчеството на Калвино е целият разказ, или още: творчеството на Калвино — това са всички разкази. Никъде, срещ в никоя от книгите, които е публикувал досега, а те са над петнадесетина, първата от които се отнася към края на 40-те години, и всички те или почти всички са преведени на френски. Това, което ни поражда наистина в поредицата на тези книги, то е, че никоя от тях не може да се сметне за по-„калвинистка“ от другите, че никоя не отразява по-добре от другите маниера или света, свойствени на Калвино...

Не е неговият разказ, прочее — пише Франсоа Рикар, — който интересува Калвино, но разказът изобщо, всеки разказ, срещ многообразието, непрекъснатото подновяване на повествователния (наративния) феномен. И ето защо ще кажа, че Калвино е навсякъде, в цялата наративна литература, понеже в края на краищата само с единствения неизчерпаем глас на Разказа той търси да слее своя собствен глас. Последната Калвинова книга, така озаглавената „Ако през една зимна нощ един пътник“, е в случая нова особено убедителна

илустрация. Тази недовършена поредица на незавършени романи, тази верига от начала на романи (която съставлява впрочем една привлекателна типология на цялата съвременна приключенска (romanesque) естетика, това отчайващо лутане на читателя в дилеме на един край, който не ще намери никога (защото няма край в Разказа), всичко това е не само един великолепен сборник от *пастизи* (подражания) и един вид автопортрети на Калвино като Протея на стила, но опит още и за безгранични и винаги нов характер на способността и силата да разказва. И тази като всички книги на Калвино е изключителен празник на въображението и на езика...

Любопитно е да отбележим накрая, че Итали Калвино публикува през 1956 г. сборник с приказки от Северна Италия, които предшествува с интересен предговор, преведени на френски от Нино Франк и публикувани от издателя Даноел в 1980 г. под наслов „Италиански народни приказки“. Тяхното влияние се чувства в увлекателните и странни повествования на Калвиновата проза.

Н. Д.